

A színháztörténeti képanyag katalogizálásának kérdéséhez

HORÁNYI MÁTYÁS

A könyvtári gyűjtésre alkalmas színháztörténeti képanyag katalogizálásának irányelveit a gyűjtőkör meghatározásából, a számbajövő anyag természetének leírásából kiindulva kell megállapítani.

Annak eldöntésében, hogy milyen képeket lehet könyvtári gyűjtőkörbe tartozónak tekinteni, nyilvánvalóan a hagyományos könyvtári gyűjtőkör-meghatározásra lehet támaszkodni. E meghatározás szerint könyvtári anyagnak tekintendő minden nyomtatott, vagy általában papíron sokszorosított mű, és a kiegészítő eredeti kézirat-anyag. Ez az elv a színházi képek területén annyit jelent, hogy könyvtári gyűjteményhez tartozónak kell tekinteni minden színházi vonatkozású metszetet, litográfiát, különböző nyomdai eljárásokkal készült nyomatokat, fényképmásolatokat, fényképeket, és az ezeket kiegészítő eredeti anyagot: díszlet-, jelmez-, színházterveket stb.

E képanyag legszembeütőbb vonása, hogy technikára, vásárlási- és dokumentum-értékre nézve rendkívül heterogén. Dokumentum-értéke az előállítási technika fejlődésével párhuzamosan emelkedett, és sok tekintetben meg is változott. Ezt az értékváltozást legkönnyebben a könyv értékének történetéhez lehet hasonlítani. A könyvnyomtatás előtt a könyv értékében a ritkaság, az egyetlen példánynak szóló drága és művészi kivitel, a néha egy egész élet munkáját felemésztő díszítés ugyanolyan, vagy még fontosabb tényező volt, mint maga a szöveg. Ugyanígy a kép vásárlási és dokumentum-értékét is hosszú ideig az előállítás művészi munkát igénylő egyedi volta, és túlságosan korlátozott sokszorosíthatósága szabta meg. Mivel viszonylag kevés kép készült, e régi képek dokumentum-értéke is egészen más, mint a mai képanyagé. A kézi illusztráció, rajz vagy metszet többnyire műalkotásnak számít, nem pedig tárgyi hitelű dokumentumnak. A műalkotás pedig a jobb kompozíció, a művészi hatás, esetleg a megrendelő kívánsága kedvéért számos részletet elhanyagol, vagy a valóságtól eltérően ábrázol; s mivel elmélyült, hosszadalmas munkát kíván, nem alkalmas a riportszerű alkalmazásra, az élet, a történelem pillanatainak hiteles és sorozatos megörökítésére. Éppen ezért könyvtárak és múzeumok nem annyira a művelődéstörténet átfogó dokumentálására, mint inkább a művészet-, ill. nyomdatörténet számára gyűjtöttek képanyagot.

A fényképezés feltalálása a képalkotás történetében körülbelül ugyanazt a forradalmat jelentette, mint a nyomdáé a könyv történetében. A fényképezés maga, s az új technikán alapuló számos nyomdai eljárás megteremtette a gyors, hiteles és olcsó képek korlátlan sokszorosítási lehetőségét.

A kép többé nem műalkotás, hanem elsősorban az ábrázolás tárgyának pontos mása; teljes értékű dokumentum. Néhány évtized alatt egyaránt meghódított könyvet és folyóiratot, s mint a közlésnek a szövegnél egyszerűbb és közvetlenebb, sok vonatkozásban célszerűbb és hatásosabb eszköze, az általános művelődés szerves részévé vált.

Bár a könyvtári kép-gyűjtés irányelvei egyelőre csaknem teljesen tisztázatlanok, körülbelül a századforduló óta fényképek, és különböző nyomdai termékek formájában, hagyatékok, vagy meghatározott témakört felölelő gyűjtemények keretében, elvétele pedig folyamatos beszerzés útján is sok százezer kép halmozódott fel az európai nyilvános nagy könyvtárakban. A művészettörténeti, néprajzi és egyéb gyűjtésen kívül a színházi vonatkozású gyűjtés a leggyakoribb és legjelentékenyebb, hiszen a színház történetek dokumentálásában a képek elsőrangú szerepe van. Elég a némajátékra, vagy a közönség többsége számára ismeretlen nyelvű társulatok nagyszerű budapesti szerepléseire gondolni s megértjük, hogy a színpadi játék többé-kevésbé önmagáért beszél, a vizuális tényező a színpadi produkció legfontosabb eleme. E képanyag katalogizálása még kialakulatlan és esetleges, számottevő könyvtári szakirodalma nincs. Az alábbiakban az OSZK Színháztörténeti Osztályán kialakult gyakorlat alapján röviden vázolom a kérdés főbb vonatkozásait.

1

A képanyag katalogizálásának vannak bizonyos hagyományai, melyeket a magunk gyakorlatának kialakításában figyelembe is vettünk. Két végletként a bécsi Nationalbibliothek Theatersammlung-jának gyakorlatát, és a magyar múzeumokban használt, s egy központi nyilvántartó számára készült ún. Mok.-kartonokat említjük. Az első rendkívül felületes, nem is katalógusnak, hanem inkább csak mutatónak nevezhető. Műfajt, keletkezési időpontot, méretet és példányt meghatározó jegyeket nem közöl, csupán az ábrázolás tárgyát jelöli a lehető legrövidebben. Pl. egy jelmez színész-képről ez a katalógus általában csak a színész nevét, és zárójelben a színpadi mű címét árulja el.

A Mok.-katalógus ezzel szemben túlságosan nagyigényű és részletes ahhoz, hogy a műfaj és érték tekintetében rendkívül heterogén színház-történeti képanyag katalogizálására alkalmas lenne. A rovatokra osztott karton nemcsak rendkívül részletes, minden adatot magábanfoglaló leírást ad a képről, hanem még fényképmásolatot is tartalmaz. Ilyen gondos leírást csak olyan gyűjtemény érdemel, amelynek minden darabja műtárgy vagy ritka értékű történelmi emlék, tehát bizonyos művészi színvonalat képvisel vagy egyetlen a maga nemében. A jelentékeny részben nyomatokból és fényképekből álló színháztörténeti képgyűjtemények ilyen módon való katalogizálása nemcsak rendkívüli pénz- és munkatöbblettel jár, hanem felesleges is.

Ennek a műfajra és értékre nézve heterogén képanyagnak a katalogizálására csak olyan módszer alkalmas, amely ugyan minden lényeges adat felsorolására lehetőséget ad, de amellet gazdaságos, és minden műfajra

egyaránt alkalmazható. A lényeges vonások számbavételét és a gazdaságos-
ságot egyaránt szem előtt tartó leírásnak magában kell foglalnia a kép tárgyára
műfajára és a feldolgozott példányra vonatkozó minden feltüntetett, vagy
megállapítható adatot, amely a kép egyénítéséhez, vagy azonosításához szük-
séges, kivéve a kép jelentékeny munkatöbbletet jelentő vizuális leírását és
fényképmásolatát, amelyet a Mok.-katalógus megkíván. A fényképmásolat
teljesen felesleges, hiszen helyben levő, kis helyen könnyen tárolható és
kezelhető anyagról van szó, s ezen kívül a leírt anyag értékét meghaladóan
költséges is. A vizuális leírás részben ugyanezért, részben pedig azért cél-
szerűtlen, mert ezen a területen sok hibaforrás és félreértés alapja lehet,
vagyis gyakorlatilag nem valósítható meg tökéletesen. Előfordulhat pél-
dául, hogy két, vagy több kép leírása minden lényeges adatban azonos lenne,
az ábrázolt színész arcjátéka, vagy testtartása azonban nehezen leírható,
de fontos mozzanatokban más és más. Az ilyen képsorozat a színészi játékot
tanulmányozó kutató számára igen értékes, leírása azonban nehezen egy-
esíthesztető. Bonyolult, és nem mindig egyértelmű leírás helyett szükség
esetén helyesebb a könnyen kezelhető gyűjteményből magát a képet ki-
emelni, és megvizsgálni.

Végül a rovatokra osztott, nem eléggé kihasználható, és a szöveg meg-
osztottsága miatt szoros betűrendbe nehezen illeszthető nyomtatott szab-
ványkartonok helyett célszerűbbnek tartjuk a kisebb helyen elférő, könny-
nyebben kezelhető, szokásos könyvtári katalógus-karton használatát, amely
megfelelő irányelvek alapján a különböző műfajú egyszerű, vagy bonyolult
leírást igénylő képek katalogizálására egyaránt alkalmas.

A lényeges adatok felsorolásán és a gazdaságosságon kívül a katalógus-
szerkesztés legfontosabb követelménye a könnyű kezelhetőség, a katalógus-
ban való gyors tájékozódás elősegítése. Ennek pedig a gyűjtőkör adottságait
figyelembe vevő jó rendsző-hálózat az alapja. A képek leírásának szövegét
a katalogizáló maga szerkeszti, attól függetlenül, hogy a képen van-e szöveg,
vagy nincs. A képnek nincs a könyvhöz hasonló állandó, és változtathat-
atlan címe, melynek alapján biztosan megtalálható lenne. Mégis leírásait
olyan rendszavakhoz, következetesen lehetőleg olyan állandó szövegekhez,
illetve kifejezésekhez (címek, tulajdonnevek, közkeletű színházi fogalmak
stb.) kell kötni, amelyek az azonos vonatkozású anyagnak a katalógusban
bizonyos egységet biztosíthatnak, és találóan utalnak az ábrázolás tárgyára.

A színházi élet legfontosabb tényére, a színpadi művek előadására
vonatkozó képanyagot (színpadképek, jelenetek, jelmezes egyéni színész-
képek stb.) legcélszerűbben a művek címének, mint rendszőnek alapján
lehet katalogizálni; a kép tárgyának leírásában szereplő tulajdonnevekre,
esetleg lényeges színházi fogalmakra pedig a katalógus megfelelő helyén
utalni kell. Vitára ebben a kérdésben leginkább a jelmezes egyéni színész-
képek leírása nyújt alapot, amelyeknek rendszava az ábrázolt színész neve
is lehetne. A színpadi mű címe, mint rendsző mellett szól az a megfontolás,
hogy helyes, ha a katalógus is kifejezésre juttatja, hogy a színháztörténeti
képanyag, csakúgy mint a színház egész gyakorlati tevékenysége elsősor-
on nem a színművészt, hanem a színpadi művet szolgálja. Ehhez a megfontolás-
hoz járul még az a tapasztalat, hogy a kutatók többsége nem színészek,
hanem színpadi művek képanyagát keresi. A katalógusban természetesen

az összes szerepképekre vonatkozó utalók a művészek egyéb képeinek leírása közt egy helyen kell, hogy megtalálhatók legyenek.

A színháztörténeti gyűjtés körébe az előadások képanyagán kívül még minden olyan kép beletartozik, amely az előadások tágan értelmezett előzményeivel, általában a színházi élet művészi, társadalmi és műszaki vonatkozásaival kapcsolatos. Tehát írók, művészek, színházi szakemberek, vagy a színház történetében fontos személyiségek, színháztörténeti jelentőségű épületek, (mű) emlékek, események stb. képei. Az ilyen képek leírásának rendszava személy-, színház- vagy helynév, általában tulajdonnév lehet, esetleg olyan színháztörténeti fogalom, amely a kép tárgyára a legtalálóbban utal.

A jó rendszó-hálózaton kívül a katalógusban való gyors tájékozódás legfontosabb előfeltétele a minél kiterjedtebb, és pontosabb utaló-rendszer. Az OSZK Színháztörténeti Osztályán a képkatalógus nem adréma segítségével készült, ezért munkamegtakarítás végett az utalók csak a legfontosabb adatokat tartalmazzák. Ez természetesen azzal a hátránnyal jár, hogy az utalón a kutató nem találja meg a kép teljes leírását, viszont van egy ennél sokkal fontosabb előny is. Az azonos művésznév-rendszo alapján a katalógusban egy helyre kerülő különböző tárgyú képleírások között — sok esetben több száz kartonról van szó — a képanyag legértékesebb darabjainak, a művészek szerepképeinek utalói a szerepek szoros betűrendjében egy helyre kerülnek (x. y. mint Anna; x. y. mint Borbála; x. y. mint Cecília stb.). A tulajdonnevek alatt aláhúzással ellátott adréma-kartonok használatánál ez az anyag a művész polgári és egyéb vonatkozású képei között a változó rendszavak miatt teljesen szétszóródnék, és a keresést rendkívüli mértékben megnehezítené.

A gyors keresés elősegítése és az utalás feltétlen egyértelmősége végett az azonos rendszavú leírásokat a jobb felső sarokban a katalógusba-kerülés sorrendjében sorszámossal látjuk el, s az utalók a leírás rendszaván kívül erre a sorszámmra utalnak. Ilyen utalás alapján a teljes leírás megkeresése pillanatok műve. A számozás nemcsak célszerű, hanem feltétlenül szükséges is. Egy művészi pályát dokumentáló képanyag jelentékeny részét általában olyan rendszavak alapján kell leírni (klasszikus, vagy népszerű művek címei, kortársak nevei stb.), amelyekhez már igen sok leírás kapcsolódik. A Bánk bán, a Hamlet, vagy Blaha Lujza és Bajor Gizi képei között például sorszámozás nélküli utaló alapján igen nehéz lenne valamely partner nevét megtalálni, amelyet a többnyire hosszú leírás esetleg utoljára említ.

A jól megválasztott rendszó után a képleírás az alábbi három csoport sorrendjében a következő adatokat tartalmazza:

I. A kép tárgyának leírása

a) Polgári ruhás személyek leírásának rendszava az ábrázolt személy, több ábrázolt esetben balról az első személy neve, melyet a kép keletkezésének helyére, idejére, vagy egyéb olyan körülményekre vonatkozó megjegyzések követnek, amelyek a kép pontos meghatározásához szükségesek.

Pl.:

JÁSZAI MARI gyermekkori képe.

FELEKY MIKLÓS családja körében.

b) Épületek, műemlékek, emléktárgyak, vagy események ábrázolásá-

nak leírását annak a helységnek, illetve annak a személynek megnevezésével kell kezdeni, ahol a kérdéses épület épült, vagy esemény történt, illetve akire az ábrázolt esemény, vagy tárgy vonatkozik.

Pl.:

DEBRECEN. Városi Színház.

JÁSZAI MARI ravatala a Nemzeti Színház előcsarnokában.

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN pipája.

c) Díszlet- és jelmezterveket, színpadi jeleneteket, jelmezes színészképek, általában színpadi mű előadására vonatkozó ábrázolások leírásának rendszava mindig a színpadi mű címe. A cím után zárójelben kell feltüntetni a szerzőt(-ket). Ezután a felvonás és jelenet megjelölése, a bemutató pontos dátuma, és a bemutató helyének (színház neve, ennek hiányában város vagy országnév) megnevezése következik. Új bekezdésben kell feltüntetni az ábrázolt művész(-ek) nevét és szerepét, illetve azt, hogy jelenetet, színpadképet, díszlet- vagy jelmeztervet ábrázol-e a kép. Jelmeztervek esetében jelölni kell, hogy milyen szerep számára, díszleteknél pedig — ha az egyes színeknek a szöveggönyv szerint külön neve, vagy száma is van — hogy melyik szín számára készültek. Ezután a díszlet-, illetve jelmeztervező neve következik. Az olyan színpad- illetve jelenetképek leírásaiban, amelyeken a díszlet is és a jelmezek is jól láthatók, mindkét tervező nevét fel kell tüntetni.

Pl.:

BÁNK BÁN (Katona József). II/1.

1938. szept. 15. Nemzeti Színház.

Somlay Artúr mint Petur bán és Szörényi Éva mint Melinda. Jelmez: Nagyajtay Teréz.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA (Madách Imre). IV.

1926. okt. 26. Nemzeti Színház.

Díszletterv. Oláh Gusztáv.

d) Az ábrázolt személyek, vagy tárgyak felsorolását mindig balról jobbra haladva kell elvégezni.

e) A képleírásokban szereplő összes nevek és fontos színháztörténeti fogalmak számára külön utalólapokat kell készíteni, amelyek mindig a képleírás rendszavára, s a leírás jobb felső sarkában elhelyezett sorszámmal utalnak. Ha a rendszó valamely színpadi mű címe, az utaló a színész szerepét, a bemutató időpontját és helyét is tüntesse fel.

Pl.:

Somlay Artúr, mint Petur bán

ld. BÁNK BÁN... 1938. szept. 15.

Nemzeti Színház.

1—3, 8, 14.

f) A képleírások rendszavát (ha a rendszó név, vagy cím, az egész nevet illetve címet) mindig nagy betűkkel írjuk. Az utalók rendszavára ez nem vonatkozik.

II. A kép mint műtárgy leírása.

A kép tárgyának leírása után a kép műfaját (fénykép, levelezőlap, nyomat, litográfia, rézmetszet, rézkarc, egyéb modorú rézmetszet, acélmetszet, fametszet, különböző technikájú festmények és rajzok stb.) alkotóját(-it), illetve előállítóját (fényképész, festő, rajzoló, metsző, nyomda stb.), keletkezésének helyét, és időpontját, továbbá a kép közvetlen alapanyagának méretét kell feltüntetni.

Pl.:

Acélmetszet. Kohlmann Károly, Pest, 1844. 14×20 cm.

Litográfia. Marastoni József, 1863.

III. Különleges jegyek leírása.

A képleírás utoljára foglalja magában az esetleges sorozati címet és számot, a megjelenés egyéb adatait (pl. könyvben vagy folyóiratban megjelent képeknél a könyv, illetve folyóirat adatait), és a feldolgozott példányt jellemző körülményeket (ajánlás stb.).

Hölgyfutár műmell. 1858. 6. sz.

Egressy Gábor ajánlja Tóth Józsefnek. Pest, 1862. máj. 4.

*

Azonos rendszavú képleírások azonos raktári jelzetet kapnak törtszámokkal részletezve, mintha egyetlen sorozatot alkotnának. Kivételt képeznek az azonos személyeket egymagukban ábrázoló képek, amelyek a kontroll megkönnyítése végett akkor is azonos jelzetűek, ha a kép jelmez, és ezért a képleírás rendszava a jelmezre utaló színpadi mű címe. A jelzetalkotás kérdése egy külön témakörrel, a raktározás kérdésével függ össze, ezért itt pusztán annyit említünk, hogy minden azonos rendszavú és nagyságrendű kép KA. betűjelzetet és sorszámozást kap: KA 63/1, KA. 63/2 stb.

*

E rövid írás nem meríthette ki a színháztörténeti képanyag katalogizálásának minden kérdését. Pusztán hozzászólásnak, adaléknak szántam.

Sur le catalogue des images d'histoire théâtrale

HORÁNYI MÁTYÁS

L'article fait connaître les principaux problèmes relatifs au catalogue de l'iconographie du théâtre et, comparant la méthode appliquée à la Bibliothèque Nationale de Vienne, ainsi que celle adoptée par les Musées hongrois à la pratique de la Bibliothèque Nationale Széchényi, expose à la base de cette dernière les principes d'une solution raisonnable.